

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

HATÁR GYŐZŐ
KISS TAMÁS
LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR
PETRI GYÖRGY
VERSEI

GARACZI LÁSZLÓ
EGY LEMŰR
VALLOMÁSAI

HAZAI ATTILA
HÁY JÁNOS
PRÓZÁJA

HÉVIZI OTTÓ
SCHEIN GÁBOR
TANULMÁNYA

MÁRTON LÁSZLÓ
MÉSZÁROS SÁNDOR
VISKY ANDRÁS
NÉMETH LÁSZLÓRÓL

VAJDA MIHÁLY
SOROZATA

NEGYVENÖTÖDIK ÉVFOLYAM

1994/12

alföld

NEGYVENÖTÖDIK ÉVFOLYAM — 1994. DECEMBER

<i>Lázár René Sándor</i> versei: Agg hugenotta fohászok, Nyugalmazott latin-tanár keserve, Czivis szózat, Férczelmény, Doktor Bernády, Philippica, Számla	3
<i>Háy János</i> : Fényes idők: Lelke se, teste se élet (próza)	7
<i>Határ Győző</i> versei: Vásott rossz szokás, vesztaszűz, előre	15
<i>Kiss Tamás</i> versei: Időmely felett, Disztichon Szabó Magda csengettyűjére	18
<i>Hazai Attila</i> : A jövőbelátó segítsége (novella)	19
<i>Kun Árpád</i> verse: Szörny	24
<i>Barna T. Attila</i> versei: Hologram, Éjjel, Tükörkentaúr, A magány az utolsó mohikán	25
<i>Garaczi László</i> : Mintha élnél (Egy lemúr vallomásai, 4. rész)	27
<i>Petri György</i> verse: Spleen	38

tanulmány

<i>Schein Gábor</i> : A ritmikai szegmentáltság mint a vers kompozíciós elve	39
<i>Hévízi Ottó</i> : A félreértés aspektusai (Megjegyzések Popper Leó „theorémájához”)	50

fórum

<i>Márton László</i> : Hitelesség és valószínűség	57
<i>Visky András</i> : Szöveg és tér (Németh László drámáinak térszemlélete)	62
<i>Mészáros Sándor</i> : A hiányzó komédia (Ellipszis Németh László: <i>Harc a jólét ellen</i> című drámája körül)	67

szemle

<i>Keresztury Tibor</i> : Függelék a törzsanyaghoz (Petri György: <i>Sár</i>)	73
<i>H. Nagy Péter</i> : Az „újraírt” hagyomány kontinuitása (Kovács András Ferenc: <i>Költőzködés; Lelkem kockán pörgetem</i>)	76
<i>Kabdebó Tamás</i> : Az élet: az ábrándozás megrontója (Határ Győző: <i>Eumolposz, avagy a hazudozás zsoltára</i>)	80
<i>Aczél Ákos</i> : Mementográfia (Pálincás György: <i>A városban esik az eső</i>)	81
<i>Vajda Mihály</i> : Filozófiai (láb)jegyzetek (Rokonlélek)	84

Rokonlélek¹

Orbán Ottóval valamikor az ötvenhatos időkben ismerkedtem meg. Közös barátunk hozott össze bennünket (igen, akkor az illető még mindkettőnknek barátja volt, ma egyikünknek sem. Ezt persze nem *tudom*, hiszen csak azt tudhatom, hogy *nekem* nem barátom — aminek nagyon is *jó oka van*; mint-hogy azonban Orbán Ottó sem barátom, aminek biztos, hogy szintén *van oka*, mert, ugye, mivelénk, ebben az európai kultúrkörben, mindennek megvan a maga oka, csak hogy ez hál' Istennek nem „jó ok”, az előbbi értelemben, — ezt tulajdonképpen nem *tudhatom*, hogy neki nem barátja-e az illető. S mégis *biztos vagyok benne*, hogy nem az. Lásd lábjegyzet²), azután elvesztettük egymást. Miért, mondom, nem tudom. Az emberben csupán azok a bizonyos „jó okok” szoktak megmaradni. Emlékszem, egy ízben összefutottunk valamilyen aluljáróban. Szeretettel üdvözöltük egymást. — Hogy vagy? — Te hogy vagy? Egy perc, tán annyi sem, s mégis, valami szubsztanciális. Hogyan is emlékeznék e pillanatra különben? (Megeshet, találkoztunk mi az elmúlt harminchét-harmincnyolc év során többször is. Szinte lehetetlen, hogy ne futottunk volna össze itt vagy ott. De csupán ez az egy találkozás maradt meg az emlékezetemben.) Aztán egy beszélgetés Ottóról Up State New Yorkban Tamáséknál,³ most meg ez a kötet. Ennyi. És mégis, talán mindig is tudtam, Ottó rokonlélek. Azaz, hogy majd' mindent úgy, s olyannak lát, mint én.⁴ Gondolkodásunk rokonsága, ha szabad ilyenről beszélni, bizonyára abból fakad, hogy közösek az alapvető élményeink. De miből fakad ez az élményközösség? Persze abból, hogy nagyjából egyidősek vagyunk (Orbán alig több mint egy évvel fiatalabb nálam), mindketten *tőzsgyökeres* budapestiek (ha szabad ezt a szót budapestiekre alkalmazni). Ennyi, ami egyértelműen közös bennünk. Még a zsidóság? Orbán csak félig zsidó⁵, s amint a *Cédula a romokon* önéletrajzi jellegű írásából kitűnik, ez nála nem jelentőség nélkül való.⁶ Azt hiszem, végül arról van szó, hogy valamiért mégiscsak egyformán éltük meg a háborút, s attól már azt is, ami utána jött. A háború tette — másokkal bizonyára mást tett, de mi kettőnkkel ezt tette —, hogy a mi életünk nem tud igazán magánélet lenni, hogy a mi életünket nem a mi történetünk, hanem a történelem tagolja. S ugyanekkor mégis megtanultuk a történelmet, amely csak úgy történik velünk, nem üdvtörténetként tudomásul venni. Ebben a minden-csak-nem-üdvtörténet-történelem-tagolta orbáni életben ismertem magamra, ennek alapján kötöttem újból barátságot Orbán Ottóval, a *Cédula a romokon* költőjével.⁷

(LÁB)JEGYZETEK

I. Orbán Ottó: Cédula a romokon. Esszék és egyéb arcátlanságok, Magvető, Budapest, 1994. Ezek a lábjegyzeteim amolyan törököt-fogtam-nem-ereszt-dolog. Egy idő után ugyanis lett neki tradíciója. A tradíció pedig kötelez, még ha én teremtettem is. Miben áll ez a tradíció? 1. Élő magyar szerzőről szólnak az esszék [hogy esszék-e, azt persze nem tudom. Orbán azt mondja: „Stílus és tartalom talán egy műfajban sincs olyan szorosan egymáshoz bilincselve, mint épp az esszében.” Ez túl nagy teher lenne szerénységem vállán. Maradjunk annál, (láb)jegyzetek] 2. lehetőleg valamilyen esszékötetről, valami olyan műről, ami irodalmi is, meg nem is, filozófiai is meg nem is. Amikor az Alföld valamelyik szerkesztője előkerül rémisztő „Na, mi van?”-szerű kérdésével, nekem mindig van még egy kibúvóm, éppen mert most már van tradíció: hogy ugyanis mostanában nem jelent meg semmi olyasmi, ami beleférne a sorozatba. Egy idő után persze elszégyellem magam, és elkezdek keresni. Így került a kezembe Orbán kötete, melynek hátlapján az áll, hogy... De hát miért is ne maradjak a hagyománynál? Idemácsolom hát, mi áll ott: „A SZERZŐ MEGHÚZZA A SAJÁT FÜLÉT — [ez biztos azt jelenti, hogy szeretett volna hosszabbat írni — jobb szerző mindig maga írja a maga fülét —, de nem fért rá a hátlapra, amit írt, s ezért azt mondta neki a Magvető, hogy húzza meg. Meghúzta. — V. M.] Orbán Ottó új könyve [így mégiscsak rajta van a neve a hátlapon is; sicher ist sicher] — a zsiráf az állatkertben, melyről tudvalevőleg azt mondta egy, a szokatlan látványtól lelki egyensúlyát veszített állatkerti látogató: — Ilyen állat nincs is!

Mi ez a könyv? Cikkgyűjtemény? Az is. Regény? Az is. Önéletrajz? Az is. Korrajz? Az is. Magvas tanulságokat kínáló olvasmány? Az is. Könnyű humoros, nyári olvasmány? Az is. Egy fagyban és hőben egyaránt olvasható könyv! Csak aztán tessék jól vigyázni! Utólagos felszólamlásnak helye nincs. Csak semmi siránkozás, hogy merő szórakozásból, röhincselve, egy ültő helyében tetszett végigolvasni a könyvet, és csak utólag tetszett észrevenni, amikor már késő volt, hogy közben a szerző önt, a gyanútlan olvasót orvul mindenféle tudományokra tanította. Haha! Hát persze. Ez benne a trükk! Csakhogy most már ön mehet, ahova akar. Tetszik látni a kiírást: A PÉNZTÁRTÓL VALÓ TÁVOZÁS UTÁN...

Most már ha akarta, ha nem, ön ezentúl ennyivel okosabb. A kiadó [? — V. M.] pedig ünnepélyesen kijelenti, hogy eleve elhárít magától minden felelősséget. Megváltozott a rendszer, ha nem tetszett volna észrevenni. Ma már észbeli gyarapodása után is ki-ki saját maga adózik.” Na, ez az. Ez köll. Ez is, az is, meg még minden. Na meg nyilvánvalóan hülyül a szerző, ez már saját meghúzott fülén is látszik, no meg hát persze az alcímen is. Hülyülhetek hát én is, s arcátlankodhatom, az pedig már nagyon kell: jószérével csak egyszer tettem e (láb)jegyzetekben, a szerző akkor is láthatóan megsértődött, mert ő véresen komolyan vette a maga dolgát. Orbán nem fog: nem teheti, ő is hülyül.

Eddig minden rendben is lett volna. De most hirtelen belémállott valami félelem: nem tudom, hogy helyesen használom-e „hülyül” szót. Azt értem rajta, hogy „hülyéskedik”, nem pedig azt, hogy „egyre hülyébb lesz”. A szó ez utóbbit egészen biztosan jelenti, s ami engem illet, tőlem érthetjük a dolgot akár így is. Ami pedig ... Na, mindegy, egyre kellemetlenebb lesz a helyzet. Miért nem írom akkor egyszerűen azt, hogy „hülyés-

kedik”? Mert Orbán Ottó nem hülyéskedik. Nem ám. „Bohóckodás... Az bizony, de a bohóctréfák sora egy tragédia körvonalait kezdi kirajzolni.” (Ezt Weöresről mondja ugyan, de mindegy), meg „Vigyorgunk, hogy sírva ne fakadjunk.” (Itt magáról beszél, de csak úgy inkább azzal kapcsolatban, hogy „Bolygónk megőrült. Tőszomszédságunkban egy öldöklő vallásháború tombol... Mi a helyzet a többi kontinensen? Köszönjük ugyanez.”). A legpontosabban azután: „Viccelődünk, kedveskéim, de a halállal.” S itt most már visszavonhatatlanul róla magáról van szó, ez a mondat egy olyan önéletrajzi valami utolsó szava („Nézz vissza — Mivel is?”), aholis addig röhögünk, „röhincselünk”, egy ifjúkori Majakovszkij paródián (Eltárs, ne kend a szart a falra! — hányszor idéztem, nem írásban; ne tessék elfelejteni, hogy amíg nem jött a posztmodern, nekem illet nem szabadott, filozófus volnék, vagy mi az ürdög, az komoly ember — csak azt felejtettem el, hogy ez Orbán Ottó), meg az elvtárson, aki a házkutatás során lefoglalt versparódiát olvassa, s közben visszafiatalodik saját életkorához, így üde lesz és friss, akár egy veréb, hogy azután valahogy a torkunkon akadjon az egész történet, mert hogy a versparódiát a költő Vikinek ajánlotta szeretettel, aki ... „A történetmondó elbizonytalanodása jelzi [itt persze Orbánról van szó, de most éppenséggel én is elbizonytalanodtam — V. M.], hogy elértük azt a határt, ameddig még tisztességgel működhet a kötetlen képzelet. Ami ezután jön, az korunk szégyenteljesen, és ravaszul kötött rutinja, a rendőrnymozók világa, nem a költészeté.

Vikivel, akibe sok évvel ezután a Lukács uszoda napozóján botlottam bele, és akinek hajdani duzzadóan izgalommentes bájjait keserű asszonyi szépséggé érlelték a börtön- és a rákövetkező évek, hiába próbáltunk meg fesztelenül beszélgetni. Valami ragacsos anyagból rakott fal magasodott köztünk, hogy én megúsztam, ő meg nem, hogy ő mit gondolhat arról, hogy én mit gondolok róla, és viszont [ide muszáj bemásolnom azt, ami a Beszélőből mindig kimaradt. Annál is inkább, mert a szolidaritás-szám olvasói nem értik, hogy a hülyéskedő [1. fent] Beszélő-szerkesztő mit „macskázik” ott. Szóval: „Ülök a konyhában, szürcsölöm a kávémat. A macska az ölembe ugrik, odabújik hozzám és dorombol. Azon gondolkodom, hogy mi lehet a macska fejében. Vajon nem azon gondolkodik-e, hogy mi lehet az én fejemben. Merthogy a macskák nagyon okosak, s feleségemnek ez az Odüsszajszt névre hallgató koromfekete kandúrja még annál is okosabb. Igen. Odüsszajsznak hívják, ha azt mondanám neki, hogy Odüsszeusz, azt meg sem értené. Azt meg végképp nem tudhatja, hogy az Odüsszajszt tulajdonképpen nem így írják. Hanem így: Odysseus. Pillanatnyilag mos már persze azt szeretném tudni, honnan tudom, hogy ezt nem tudhatja, hiszen talán még azt is tudja, hogy ez az Odüsszajszt tulajdonképpen Odüsszeusz, csak németül kiejtve; szóval most már ezen gondolkodom, nem pedig azon, hogy mi van a macska fejében. Csak azon nem sikerül gondolkodnom, amin tulajdonképpen gondolkodnom kéne: mit is írjak a Beszélő „Valahány leütés” című rovatába. De hány? Persze elfelejtettem.” Jó. Tovább nem folytatom, az már TÉNYLEG arcátlanság lenne. — V. M.]; ő belül volt a falon, én kívül, vagy fordítva, ki honnan nézi, mindegy, mert azon, hogy úgy álltunk ott, ahogy álltunk, többé semmi sem változtathatott. Ha bárki vagy bármi, akárcsak a vaksors szeszélye csakugyan őrzött bennem a jobb időkre valami jót, hát ezen az áron. Viccelődünk, kedveskéim, de a halállal.” Gondolom, nem kell már tovább magyaráznom. De hát kezdjek bele végre — mibe is? (1. fent, mivel is?) — a történetbe? Megint maradjunk annál: a főszövegbe.

2. Na tessék! A Wittgenstein — A bizonyosságról — persze Debrecenben van, a szöveg meg nem várhat addig, amíg én is megint ott leszek (most őszi szünet van, de csak az egyetemen, az Alföldnek kell a dolog sürgősen. Sebj, németül itt van a Wittgenstein Pesten. Szóval: „558. Wir sagen, wir wissen, daß das Wasser unter den und den Umständen kocht und nicht gefriert. Ist es denkbar, daß wir uns darin irren? Würde nicht ein Irrtum alles Urteil mit sich reißen? (Kiemelés tőlem — V. M.) Ich meine: Was könnte aufrecht stehen, wenn das fiele? Könnte Einer etwas finden, und wir nun sagen: »Es war ein Irrtum«?

Was immer in Zukunft geschehen mag, wie immer sich Wasser in Zukunft verhalten mag, — wir wissen, daß es sich bis jetzt in unzähligen Fällen so verhalten hat.

Diese Tatsache ist in das Fundament unseres Sprachspiels (Kiemelés tőlem — V. M.) eingegossen.

559. Du mußt bedenken, daß das Sprachspiel sozusagen etwas Unvorhersehbares ist. Ich meine: Es ist nicht begründet. Nicht vernünftig (oder unvernünftig).

Es steht da — wie unser Leben (Kiemelés tőlem — V. M.).

560. Und der Begriff des Wissens ist mit dem des Sprachspiels verknüpft.

Tán nem is baj, hogy ez itt németül van. (Aki akarja, végülis megkeresheti a Neumer Katalin magyar szövegét; lásd paragrafus-számok.) Fő, hogy Orbán értse a dolgot. Hogy ugyanis elolvastam a könyvét —, s ezek után úgy vagyok a fenti dologgal, mint a vízzel és az ő forrójával. Tudom, elvileg nem kizárt, hogy holnaptól 100°-on nem forr majd, de ... tudjuk, hogy eddig számtalan esetben 100°-on forrt, ez a tény meg nyelvjátékunk alapjává vált, az pedig ott áll — mint életünk, s így ha ebben tévednénk, akkor ezzel minden ítéletünk egyszer s mindenkorra bizonytalanná válna, így vagyok tehát azzal, hogy az a bizonyos illető Orbánnak sem barátja. Annak ellenére nem, hogy Orbán a végsőkéig megpróbálja megőrizni a fontos barátságokat, az a barátság pedig akkor fontosnak tűnt, a többi között talán azért is, mert az illető is költő volt, szép, emlékeim szerint nagyon szép verseket írt 56-ról, még szépen be is kötötte őket (szamizdat), sokáig őriztem a kötetet a polcomon, aztán persze ellopta valaki. Kár. Talán Orbánnak megvan, lehetetlen, hogy annak idején ne kapott volna a kötetből ő is. Amint azt a — mondjuk regényből, nekem leginkább az — megtudtam, nála sem volt házkutatás. Így maradt meg a támpéldány is. („ — Most hazamegy, és azt behozza ide, leadja a nevemre, és aztán majd meglátom, mit csinálunk magával!

Hazamentem, előszedtem a támpéldányt, leraktam az írógép mellé, gondosan újragépeltem, a régit betettem egy borítékba, arra ráírtam a nyomozó nevét, az újat pedig visszaraktam a dossziéba, mostantól fogva ez volt a támpéldány... Rejtély különben, hogy a nyomozó miért engedett el; ennél kevesebbet is fizettek nagy árat sokan. És józan ésszel fölfoghatatlan ez a példánycsere is. Tudtam, hogy agybaj, amit csinálok, de hiába. Mintha hipnotizáltak volna, és én transzban hagytam volna működni nálam erősebb akaratát annak, aki szélzúgástól és fogcsikorgatástól hangos nevelőintézetében makacs módszerességgel mutogatta végig az eshetőségeimet, a háborútól a börtönig, a szerelemtől a megőrülésig, és aki ezzel az intellemmel bocsátott útra a kertkapunál: 'Vigyázz a stílusodra édes fiam, és gondosan ékezd föl a kézírataidat!'

— Az igazgató úr — sandítok fölfelé — és az ő modern pedagógiája!) Szóval meglehet neki, ahogy nekem is meglehetne, mert akárcsak ő, én is megúsztam. De nem is ez a fontos, hanem az, hogy tudom, nem barátja néki az illető, holott Orbán Ottó a

végéig próbál megbocsátani. Annak persze, akinek lehet. A Csoórinak is megpróbált, bármit gondolt volt is Csoóri —, mindaddig, amíg az gondolatokra gondolatokkal felelt. („Nekivághatunk-e a jövőnek úgy, hogy csak a vereségeinket tekintjük szilárd alapnak: 'Mohácsot, Nagymajtényt, Világost, Trianont és még ezer másféle csapást'? Batyunkban azzal, hogy '... se Adynk, se Németh Lászlónk, se Bibónk'?”

Nem éppen eddigi életműve kötelezi-e Csoórit arra, hogy kimondja a magyar költészet soron következő, hagyományos, örült 'mégis'-ét; hogy hát akkor szedjük össze magunkat, és tegyük helyettük, ami tőlünk telik?

Együtt, mert másképp nem megy. Jól semmiképp sem — csak egy olyan a mainál higgadtabb és a maga minden árnyalatát becsülni tudó társadalomban, melynek demokrácia iránti igénye nem merült ki abban, hogy egymást hörögve gyilkoló csoportjai egymást kölcsönösen tisztelt uraimnak szólítsák.

Nem hiszem, hogy ne találhatnánk meg egymás kezét. [A computer ördöge incselkedik velem: ez először úgy sikerült, hogy egy Más kezét. — V. M.]

Ép eszünkkel világítva a sötétben, amíg újból elő nem bukkan a nap.”

De hol is tartottam?

3. Ott tudtam meg, hogy beteg. Döbbenetes, ahogyan betegségről ír: „Helyzetem viszonylag egyszerű. Vonz a Föld. Nem kell mást tennem, csak annyi q értékre kell fölgyorsítanom a bal lábam fejét, mellyel az ki tud törni a Föld vonzásköréből. Öreg rakétásnak ez rutinmunka. Begyűjtöm az agyamat, és így szólok a csontváza kilövő-állványán égne meredő, tehetetlen test sötét tömegéhez: 'Ide figyelj öreg, most ha beledöglesz is, megmozdítod a bal lábadat. Nem bánom, segíthetsz azzal, hogy a súlypontodat óvatosan áthelyezed a jobb lábadra. Vigyázz, el ne ess, reggel van, fejedben még a fiatalság szédülése. Í-így, lassan, ügyesen. Jól van. És most emeld! Emeld a lábad! Emeld, rohadt állat! Na! NAA!’

És emeli. Emelem. A gölem dőcögve megindul, közben csal egy kicsit, rátámaszkodik az asztal sarkára, belekapaszkodik a fotelbe, de végül is nem esik el, és eléri az íróasztal mögött álló karosszéket.”

4. Ajjaj, baj van (már megint). Többféle is, ha jól meggondolom. Egyrészt az az érzésem, mintha idegen tollakkal akarnék ékeskedni, mintha azt mondanám az olvasónak: „Tessék, olvasd el Orbán kötetét, s akkor megtudod, mit gondolok én — miről is? — Amerikáról — mindenek előtt New Yorkról —, a zsidókérdésről, a kádárizmusról, a kritika és a tudomány viszonyáról, a 'mátság'-ról, a Micimackóról, s annak Karinthy-féle fordításáról, arról, hogy milyen agy jó az trónnak (a filozófusnak is az a jó, én is bebeszéltem magamnak, hogy az író ember számára az a jó, ha mindig csak az jut az eszébe, ami éppen foglalkoztatja. Ezt nevezi Orbán forgószínpados agynak, szemben a fiókossal, ahol egyszerre minden fiók kihúzható, s melyet irigyel: akinek olyan van, az nem jön zavarba a hétköznapiakban sem. De miért „sem”? Az ott nem jön zavarba. Na és?), arról, hogy milyen észveszejtően hülyék (itt most ne a bolondozásra, meg a bohóckodóra, meg a viccelődésre tessék gondolni, itt igazán hülyékről van szó!), akik azt hiszik, hogy a hatalomnak csak kézben kell tartania a tömegkommunikációt, s máris örökre övé a hatalom, aztán Budapestről (melyet mindketten láthatóan nagyon szeretünk, de elviselhetetlennek tartjuk ma már), némely 'toleráns' demokratákról (ezt talán most nem érti az olvasó: itt ugyanis arról van szó, hogy az ember hazajön a Nyugatról, anno ... s azt merészeli mondani, hogy tudjátok ott sem kolbászból van a

kerítés — amit már a Mark Twainből is tudhatnának ezek a 'toleráns' demokraták, hiszen, ha kolbászból lenne, nem kellene befesteni, mert annyira azért van racionális, kerítés és kolbász ide, kerítés és kolbász oda, az a bizonyos nyugati, mondjuk amerikai társadalom, hogy nem festeti be a kolbász-kerítést, az ilyesmi biztos csak nálunk fordul elő — akkor mindjárt lebaszák, hogy pszt!, ez most nem aktuális, ha ott jobb, akkor az mindjárt a lehető világok legjobbika is), meg a világról ('Nyasgem, üzenek neki [most mindegy, hogy kinek, de azért el is árulhatom: dr. Körülményekről és nejről van éppen szó. — V. M.]. Száz év szenvedés után ez a világ ugyanolyan, mint amilyen mindig is volt, csak most egy kicsit másképp az.')

De hát ez olyan, mintha azt mondanám: ez az én kötetem is, nemcsak az Orbáné. Márpedig ezt nem mondom: Mert hát, ugye, a stílus. Orbán valami kurva jól tud írni. (Könnyű neki, ő ír — amint ő maga mondotta volt a Kennedy repülőtérén a világ állítólag leghülyébb amerikaijának, a Bevándorlási Hivatal egy tisztviselőjének, mert azt azért nem merte mondani neki, hogy költő; biztos volt benne, hogy az amerikai akkor rögtön hazaküldi. Csak abban nem értek egyet Orbánnal, hogy az volt a világ leghülyébb amerikaija. Mert hogy az Torontóban van a konzulátuson. „Mivel akar beutazni az Államokba?” „Éppenséggel még nem döntöttem el, lehet, hogy vonattal, de megeshet az is, hogy bérelek egy kocsit.” „Döntse el kérem, mert különben nem tudom beütni a vízumát.” „Jó, kérem, — így én — megyek vonattal.” „Hol lépi át a kanadai-amerikai határt?” „Hát ott kérem, mondtam én rosszat sejtve, ahol a Torontóból Bostonba menő vonat.” „Hogy hívják a határállomást?” „Nem tudom, kérem, azt Ön talán mégis jobban tudja.” „Én meg honnan tudjam? Jöjjön vissza holnap.” „Holnap kérem szombat van, akkor Önöknél nincsen félfogadás.” „Akkor jöjjön holnap után.” Ugye megmondtam, hogy baj van: megirigyeltem Orbán babérjait.) De nem csak ez az idegen tollakkal ékeskedés a baj. Nem tudom, hogy a rokonlélekség reciprok-viszony-e. Attól tartok, hogy igen. Akkor pedig nem nyilatkozhatom kettőnk lelkének rokonságáról mindaddig, amíg... De most aztán már végképp elég belőlem.

Komoly(abb)ra fordítva a szót: Talán nem muszáj elmondanom, mit is gondol Orbán Ottó Amerikáról — mindenek előtt New Yorkról —, a zsidókérdésről, a kádárizmusról, a kritika és a tudomány viszonyáról, a 'másság'-ról, a Micimackóról, s annak Karinthy-féle fordításáról. Úgy gondolom, jobb, ha az olvasó nem másodkézből szerez tudomást minderről: hiszen Orbán Ottó könyve valóban lebilincselő olvasmány.

5. „Ária” német feleségem mindig dühöng, ha ilyeneket mondok: „Félzsidó, negyedzsidó, nyolcadzsidó! Ez nálad, meg a nürnbergi törvényekben fontos.” Nem érti, hogy nekem másképpen fontos, hogy — lásd alább — ettől, éppen ettől más és más volt a sorsunk. Nem érti, hogy bizony Kelet-Közép-Európa ilyen hülye.

6. Két fontos idézet: „Amikor az apám mint zsidó munkaszolgálatos meghalt (az ellenőrizhetetlen hírek hozói szerint a járni már nem tudó embert a kísérő keret néhány puskatuslegyintéssel segítette át a túlvilágra, minthogy Ausztriába már nem tudta áthajtani), én katolikus anyám katolikus fiaként egy pesti bérház légó-pincéjéből jártam föl az udvarra napfürdőzni a kelet-közép-európai ég alá.

A hírek hozói azt is elmondták, hogy a kísérő örök nem voltak különösképp kegyetlenek, de egy járni nem tudó ember megoldhatatlan problémát jelentett nekik, magukból kifordult, iskolázatlan, a parancs-az-parancs alárendeltségében berendezkedett lényeknek, akiknek a létszám volt a fétisük, így hát a maguk módján oldották meg

a fogós kérdést. Onnan jöhettek, a társadalomnak abból a mélytengeri sötétjéből, ahonnan az anyám. Azaz, vonhattam le már felnőtt fejjel a tanulságot: tágabb értelemben használva a rokonság fogalmát, az anyám rokonai verték agyon az apámat.

Egy kelet-közép-európai történet. Tudathasító tanulságaként nem határozhatom meg magamat Egynek, csak Kettőnek a kozmikus nullával szemben." Másik: „Vigyorgunk, hogy sírva ne fakadjunk.” — mint már idéztem. „Hát ez lesz megint? Tél és csend és hó és halál?

Vagy szemléltető oktatás, mint 1944 karácsonyestéjén?

Mozgalmas nap volt. Az ünnepi hangulat már délután magasra hágott, mert apámnak valamilyen trükkel sikerült néhány órányi időre rugalmasan elszakadnia a menet-századától, és sikerült meglátogatnia minket, neki, a zsidóvá nyilvánított munkaszolgálatosnak a katolikus feleségét és a katolikus gyerekeit. Az őrület ott úszkált a levegőben, és én mélyen beszívtam, mint dohányos a füstöt. Nem tudtam, mik azok a nürnbergi törvények, nem tudtam, hogy miféle könyvet fog írni George Orwell a totális diktatúráról, ahogy nem sejtettem azt sem, hogy most látom utoljára az apámat, s hogy nem marad belőle más, csak egy kép az emlékezetben, a lépcsőház sötétjében suhanó árnyé, mint majd a háború után, amikor majd luxusrettegésre is fog telni az emberiségnek, egy rémfilm őrült hőséé, az Operaház fantomjáé. Nyolcvanéves, háborús vénember voltam, de nyolcéves is és gyerek is." Talán szükséges még egy harmadik helyet is idéznem: „ — Ne mondja. Magának semmi sem szent.

— Na látja, épp az az én nagy bajom, hogy ez nem igaz. Igenis van néhány dolog ezen a világon, ami az én szememben is szent. Balszerencsémre az egyik közülük az az orosz katona, aki negyvenöt elején, a romos Operával szemközt egy darab fekete kenyeret nyomott a kezembe. A főlzabadtító sereg harcosa, ahogy akkor gondolták sokan. A megszállók katonája, ahogy ma gondolják legalábbis ugyanannyian. Egy felnőtt, aki egy gyereknek egy darab kenyeret adott, gondoltam, s gondolom én, mióta csak gondolkodom. Nem tudom, kegyed hallott-e már arról, hogy a háborús gyereknek kettős életkora van. Az egyik a sajátja, a másik egy mindent tudó öregemberé. Amikor ez a katona rám kiabált, hogy 'málszik', amiről persze nem tudtam, hogy oroszul azt jelenti: 'fiú', az én kettéhasadt agyam azt a mondatot remekelte mint követendő utasítást, hogy 'menj szépen, ha hív a bácsi, különben lelő!' És amikor kézbe fogtam azt a különös formájú kenyeret, nem meghatottság vagy a hála érzése fogott el, hanem egy kicsit eltátottam a szájam, és azt gondoltam, csupa nagybetűvel, hogy 'JÉÉ!' Minthogy kilenc, azaz békeévekre átszámítva kilencven évem minden gyilkolásban és pusztulásban szerzett élettapasztalata mondott csődöt ebben a pillanatban." Nekem is mindjárt kenyeret osztott a ruszki, ahogy a védett ház egész megmaradt lakossága menetelt felfelé a pincéből. Én — zsidógyerek — nem hittem, hogy agyon fog lőni. Én azt sem hittem volna el, hogy ... „A hollandus nemhiába az életképek mestere. 1945 című képén a Bőrkabátos Ember látni, ahogy az égnek emelt karral indul az udvar sárga keramikockáin át a kapu felől érkező oroszok elé, azt kiáltva feléjük, Végre, testvérek, végrel, mire azok közül ketten, a két ujjánál fogva egyetlen nyugodt mozdulattal lehúzzák róla a bőrkabátot, mely váratlan mozdulattól az Egyszeriben Bőrkabát Nélkülivé Lett Ember mintegy transzban, a karját is fönn felejtve, lassan, ég felé emelt karral megfordul, megindul visszafelé, és csöndesen csak annyit mond, Megjöttek. Meg bizony, de még mennyire. Meghozták a szabadságot, elvitték a bőrkabátot, sűrít magába fél évszázadot egyetlen kimerevített pil-

lanat. Ez, hogy úgy mondjuk, a művészet varázsa." A második totális őrület tapasztalata még hátra volt a leckémből.

7. Majd elfelejtettem: Szerintem, Ottó, nincs igazad. Az a dolog, hogy az ingyenkaját, ha ízetlen is, az utolsó falatig megeszed, a két és fél dolláros whiskydet pedig nincs az a vihar, amelyik kiűthetné a kezedből. Azt te, ha fuldokolva is, megiszod, ez a dolog is a háború miatt van, nem az intézeti gyerekből maradt benned. Én nem voltam intézeti gyerek, de én is így vagyok ezzel.

VAJDA MIHÁLY

Száz éve született Juhász Géza

A három számjegyre kerekedett születési évforduló emlékezésre és emlékeztetésre készítet, legalább arra, hogy portréjának néhány vonását megrajzoljuk. Akik még személyesen ismerték, vagy tanúi lehettek legalább részben munkásságának, rendkívüli aktivitásának, szinte mint jelenségre gondolnak vissza, aki sokszorosan beleszötte magát korába, igaz: talán kissé bele is tapadt abba. A huszadik századi Debrecen szellemiségének egyik meghatározója volt. De akik nem ismerték, azok — nem ismerik. Mert alig van műve, amelyet olvasnának, amely jelenvalóvá tenné őt a fiatalabbak számára. A kérdést is tétován teszik fel: ki volt Juhász Géza?

És valóban: ki volt Juhász Géza? Lexikális adatokkal könnyen meghatározható ugyan, de mégis: ki volt valójában? A különböző alkalmak sok emlékeztést inspiráltak, ezek színes, jelentékeny egyéniségről beszélnek, a hagyatékát átfogóan felmérő és értékelő tanulmány azonban nem jelent meg róla. Ezt a feladatot majd el kell végezni, lehetőleg itt, Debrecenben, mert az is jellemző, hogy Juhász Géza Debrecen nélkül nem egészen értelmezhető. Lapokban, folyóiratokban, könyvekben megjelent terjedelmes életműve mellett a publikálatlan, kéziratban maradt írások is tetemes mennyiséget tesznek ki. De az esetleges feldolgozáshoz némi filológiai megalapozás elkészült: a debreceni egyetemi könyvtár kiadta a meglepetésekkel is szolgáló *Juhász Géza-bibliográfiát*, az 1975-ben megjelent *Emlékkönyv* pedig — ha nem is igazán szerencsés szerkesztésben — tartalmazza a válogatott műveket.

Juhász Géza alakja, legalábbis itt Debrecenben, alkalmas némi legendásodásra, ami nem kevés, nem akárkit kísér ez a fényjelenség. Ilyeneket írnak róla az emlékezők: „csupaszív ember volt”; „áradt belőle a jóság”; „megértő”, toleráns, de határozott is; „szakadatlan vonzalom áradt belőle minden érték iránt”. Az irodalom élet volt számára, élete volt az irodalom. Magam is tanú vagyok, professzorom volt, majd munkatársa lehettem. Azért alakíthatott ki irodalomközpontú életformát, mert nem húzott éles vonalat élet és irodalom közé. Kovács Kálmán találóan írta: „Ő tudta leginkább életformává oldani a homokon az irodalmat.” 1945 előtt középiskolákban tanított; egyik volt gim-